

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

2.1. lecke: az életút és a korszakolás nehézségei

15 perc

Az életút (1844-1900)

A lelkészfiú elhagyja a lelkészlakot: Nietzsche családja, neveltetése, ifjúsága. Az egyetem mint *paideia* és *Bildung*, az egyetem mint az akadémiai (klasszika-filológusi) karrier lehetősége; Wagner mint sorsesemény. Szerelmek (Lou, Cosima) és barátságok; szellemi hatások (az ún. **hatásiszony** problematikája; Schopenhauerhez lásd 1.3.). *A tragédia születése*: kiebrudalás a céhből. Hogyan lesz az ember azzá, aki? Basel után: az élet mint itáliai utazás; svájci és német „hazautazások”; a **jó európaiság** és szellemi nomádság biográfiai gyökerei. A szellemi összeomlás.

Fotó 1861-ből

A kiebrudalás

„... fogadjon Nietzsche úr szót, ragadjon thürszoszt, vonuljon Indiából Görögországba, de szálljon le arról a katedréről, ahonnan tudományt kell tanítania; gyűjtsön tigriseket és párducokat a térde köré, de ne Németország filológus ifjúságát.”

Ulrich von Willamowitz-Möllendorff: *A jövő filológiája*

FONTOS:

(1) Nietzsche akadémiai pályafutása a kivételesség jegyében telt: az egyre növekvő professzionalizáció és specializáció világában nem volt „rendes” filozófia szakos végzettsége; kvalitásaira való tekintettel példátlanul fiatalon lesz klassz.-fil. professzor, majd rendes egyetemi tanár; hogy aztán nem egészen 30 évesen szakmailag bukott figurának számíton. Valóságos könyvmoly volt, természetesen rengeteg filozófiát is

- olvasott, de nem rendezett stúdiók keretein belül, és sok mindent – pl. Kant bölcséletét – csak vagy elsősorban a másodlagos irodalomból, közvetítők révén ismert.
- (2) Az érett Nietzsche az (1) jelentette szakmai hiányosságokra esélyként kezdett tekinteni: olyan tudásra van szükség, amely az élethez és tethez szükséges. „Számomra egyébként minden gyűlöletes, ami csupán oktat, anélkül, hogy a cselekvőképességemet gyarapítaná vagy közvetlenül élénkebbé tenne” – indít Goethével a *Második korszerűtlen elmélkedés*.

A Wagner-ügy

„Schopenhauerben és Wagnerben nevelőkre találtam, a görögökben pedig megleltem munkám mindennapi tárgyát.”

Levél Carl von Gersdorffnak, 1875. december 13.

Nietzsche a szakítás után is Wagner megszállottja marad. Minden egyes könyvében megjelenik a komponista alakja, bár sokszor név nélkül – ő „a művész” (*Emberi, túlságosan is emberi*), ill. „a varázsló” (*Im-ígyen szóla Zarathustra*). Két könyv kifejezetten róla szól. Egy harmadik kötet címe az egyik Wagner-opera címére rímel.

„Wagner volt az egyetlen élő, hús-vér zseni, akivel Nietzsche valaha is találkozott, s ez önmagában is megmagyarázza, hogy a vele való szakítás miként érhetett fel az öncsonkítás élményével. (...) Wagner helyzete merőben más volt, s ez újfent rávilágít, mennyire aszimmetrikusan alakult kettejük kapcsolata. (...) Gyermekkorában [Wagner] találkozott [Carl Maria von] Weberrel, majd zsenge ifjúkorában Heinével, Schumann-nal és Mendelssohnnal is, továbbá személyes barátságot ápolt számos hírességgel Berlioztól Bakunyinig. Liszt Ferenc volt az apósa, s mindennek tetejébe egy király bizalmába is beférkőzött. Nietzsche kapcsolati hálója szöges ellentéte volt ennek. Wagnerhez fűződő viszonyától eltekintve minden jelentős képességű vagy különleges egyéniségű ismerőse az akadémia világából jött – mint például roppant eredeti és kreatív tudóstársai, Jacob Burckhardt és Paul Deussen.”

Bryan Magee: *Wagner vilásképe*

A periodizáció és problémái

A bevett alkotókorszak-periodizáció:

- 1a) Basel előtt; 1b) Basel
- 2. az ún. középső vagy átmeneti korszak
- 3a) a *Zarathustra* korszak; 3b) a *Zarathustra* után

Dionüszosz, a Megfeszített

A szellemi összeomlás és értelmezései.

Történhetett-e utána bármi? Sarah Kofman.

Az életmű kontinuitásának problémája.

„Nietzsche érett kori írásai valószínűleg a legszilajabb filozófiai művek közé tartoznak. Amikor elemében van, csak úgy árad a tollából a személyre szabott szitok, mint az olvadt láva. Az általa megvetett intellektusokat tökéletes stílusban alázza porig, ihletett hasonlatai nemritkán mulatságosan groteszkek. Ez, a közkeletű erkölcsiség iránti mélységes megvetése, továbbá az a felismerés, mely szerint központi eszméi között szerepel az *Übermensch* (»emberen túli ember«) és a *Wille zur Macht* (»a hatalom akarása«) erőteljes képzelet, sok olvasójában ébreszt olyan elképzelést, mely szerint Nietzsche félelmetesen agresszív ember lehetett: hatalmaskodó, erőszakos, harcias, netalán ijesztő, de mindenképpen lehengerlő. Nos, egyáltalán nem. Világéletében halk szavú, jó modorú és szerény ember volt. Társaságát különösen az idősebb hölgyek pártolták, mivel maga volt a csendes és tapintatos úriember szobra.”

Bryan Magee: *Wagner világgépe*

Egy jellegzetes idézet az ún. *Wahnzettel* időszakból:

„Georg barátomnak.

Miután fölfedeztél, nem volt nagy művészet megtalálni engem: a nehézség most az, hogy el kell veszíteni...

A Megfeszített”

Levél Georg Brandesnek, 1889. január 4.

Kérdések:

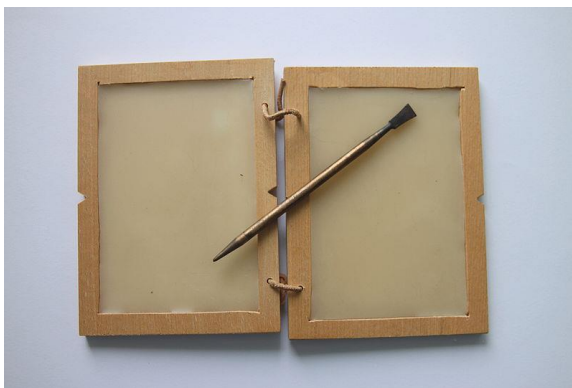
1. Milyen személyes életrajzi háttere van Nietzsche jó európaiságának?
2. Milyen nietzschei alkotóperiódusokat szokás megkülönböztetni?
3. Hogyan értelmezendő az életmű kontinuitásának problémája?

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

2.2. lecke: az elbeszélés nehézségei

15 perc

A nyelvhasználat problémája

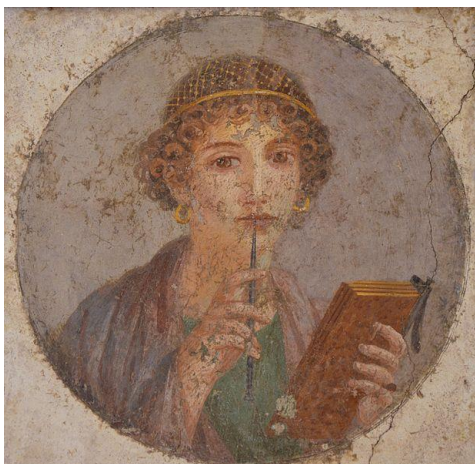
Nietzschénél nem azonos a művészi forma és teoretikus tartalom feszültségének régi és patinás kérdéskörével. Az életmű kezdeteitől folyamatos reflexió a nyelv eredendő retorizáltságára; idővel a **tertium non datur** nietzschei kritikája.

Lásd még: „Éperons. Nietzsche stílusa!” (Derrida)

Egy jellemző töredék a kései korszakból:

„Egy és ugyanazt tagadnunk és igenelnünk nem sikerül: ez egy szubjektív tapasztalati tétel, nem fejeződik ki benne semmifajta »szükségyszerűség«, *pusztán egy képesség hiánya* [ein Nicht-vermögen].”

KSA XII., 389.o.

Az eredetiség problémája

Elterjedt hiedelmekkel szemben Nietzsche nem 'originális' a kifejezés triviális értelmében.

Teoretice az ún. **tiszta eredet** elképzelésének egyik legfontosabb kritikus, praktice pedig legemblemikusabb kijelentése valójában már komoly előzményekkel bír a *Zsoltárok könyvében* (Zsolt 14, 1-2).

Fontos: mindezek két ma is nagy hatású, eleven interpretációja.

(1) Interpretáció1: kritikai forráskutatás; Colli-Montinari, Andreas Urs Sommer → Kővári Sarolta.

(2) Interpretáció2: Peter Sloterdijk; fil-i antropológia, transzhumanizmus.

Interpretáció1

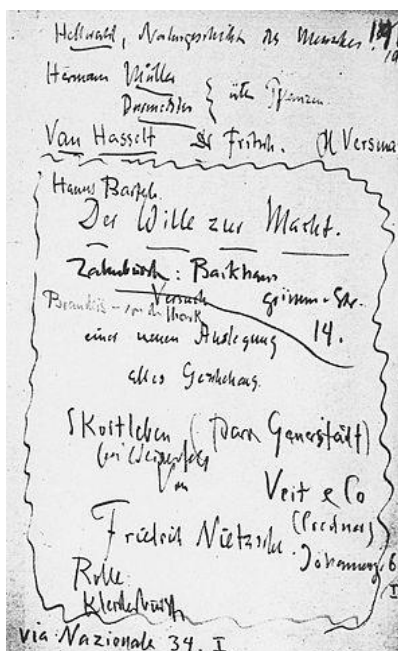
„Nietzsche szövegeit forrásait, jelölt és jelöletlen átvételeit elfogadva és feltárva kell értelmeznünk, akkor is, ha ez összedönti a Nietzschéről mint zseniálisan eredeti gondolkodóról alkotott képünket. Az eredmény így is izgalmas lesz, a szövegek bonyolult kapcsolódásai ugyanis a legtöbb esetben nem egyszerű másoló munkát, hanem Nietzsche gondolatainak összetett eredetét tárják fel; a gondolkodás tere pedig benépesül: közismert, kevésbé ismert és elfelejtett alakok sokasága tölti meg.”

Kővári Sarolta: *A zene erejétől a nyelv hatalmáig*

Interpretáció2

„Nietzsche leginkább jövőbe mutató hiányosságának azt nevezhetjük, hogy egyetlen területen sem tudott specialistává válni. (...) Nem azért, mintha képtelen lett volna (...). Inkább arról van szó, hogy ebben a szerzőben mindig az egyik erőből fakad a következő, tehát nem egyszerre volt író és zenész, költő és filozófus, alkotó ember és elméletalkotó stb., mint megannyi művész, hanem mint író volt zenész, mint költő volt filozófus, s mint alkotó ember volt teoretikus.”

Peter Sloterdijk: *A gondolkodó a színpadon*

A hagyaték problematikája

A szó szoros (a kései fragmentumok sorsa, Elisabeth Förster-Nietzsche) és átvitt (a náci kisajátítás árnyéka) értelmében.

A hatalom akarása: kései főmű vs. önkényes kompiláció.

Wille zur Macht és fogkefe. Az egyik legkorábbi címvázlata, magánjellegű feljegyzések közepette.

Tudatos szerzői stratégia

Nietzsche, különösen a hetvenes évek végétől kezdve, direkt és tudatosan újragondolja a bevett szerzői szerepeket, a nyugati bölcsélet domináns szövegszervező stratégiáit. Finoman szólva nem éppen előzmények nélkül – időben akár a preszókratikaig vissza lehet hátrálni a dominancia ellenerőit kutatva. Idetartozik a szócsövek és maszkok használata, a szövegeken belüli gyakori perspektívaváltások, a feloldatlanul – de nem megjegyzés nélkül – maradó önellentmondások és törések, az aforizma és az esszé előszeretben részesítése; az elbizonytalanító önreflexiók, a palinodikus, „visszaéneklő” kései előszavak (a legismertebb közülük a *Tragédia születésének Önkritika-kísérlete*); vagy akár Zarathustra különös elhallgatásai stb.

Roppant termékeny a bahtyini polifónia-elmélet Nietzschére alkalmazása. Lásd ehhez Tatár György könyvének elejét. Eszerint Dosztojevszkij és Nietzsche alakjai egyaránt polifon, dialogikus alkotások hősei: nagyobb a szabadságfokuk, mint azt az európai regényt és a nyugati filozófiai hagyományt szerzői magatartás Monologikus szerzői mű horizontja mindig látószögéből. Nietzschevel új szerzői meg (vagy inkább tör át, szerző nem tud többet kívülről, objektíve hősn belül zajlik. Nem „legmagányosabb történéseit csak saját szavai, illetve környezete tagjainak reakciói révén ismerjük meg. A kívülről objektívvá tett emberi belső leírásmódjának hiánya mint újfajta szervezőelv, poétika, azt eredményezi, hogy a szerzők mintegy belépnek a maguk teremtette világba.

„Az »Isten meghalt« állításból poétikailag levonható legradikálisabb következtetés a világgal szembeni külső nézőpont feladása, vagyis egy olyan filozofálás megjelenése, amelynek saját gondolt világához való viszonya polifón.”

Tatár György: *Az öröklét gyűrűje*

konstruáló monologikus magatartás esetén az adott belátható a szerző Dosztojevszkijjel, illetve magatartástípus jelenik számos előzmény után). A hősnél. Nem írja le mindazt, ami egyedül a követi hőstét magányába”. A hős belső

Kérdések:

1. A nyelvhasználat és az eredetiség milyen problémái adóttak Nietzschénél?
2. Mit értünk kritikai forráskutatáson?
3. Mennyiben sokszólamú a nietzschei szövegvilág? Mutasson rá néhány polifon vonásra!